

Pædagogisk arbejde med demokratiforståelse 2013

Styrelsen for Videregående Uddannelser
og Uddannelsesstøtte

Ministeriet for Forskning, Innovation
og Videregående Uddannelser

Idékatalog til studerende
på pædagoguddannelsen

PÆDAGOGISK ARBEJDE MED DEMOKRATIFORSTÅELSE

- Idékatalog til studerende på
pædagoguddannelsen

Birgitte Bækgaard, UC Syddanmark
Helle Hinge, UCC
Hans Krab Koed, UC Syddanmark

Titel: Pædagogisk arbejde med demokratiforståelse

Undertitel: Idékatalog til studerende på pædagoguddannelsen

Udgiver: Ministeriet for Forskning, Innovation og Videregående Uddannelse

Publikationen kan hentes på Uddannelsesministeriets hjemmeside: www.fivu.dk

Forfattere: Hans Krab Koed, lektor ved UC Syddanmark, Helle Hinge, lektor ved UCC og Birgitte Bækgaard, lektor ved UC Syddanmark

Artikelredaktør: Morten Mommsen, Ministeriet for Forskning, Innovation og Videregående Uddannelse, Styrelsen for Videregående Uddannelse og Uddannelsesstøtte

Grafisk opsætning: Hanne Nissen, UC Syddanmark

Foto: Hans Krab Koed, UC Syddanmark

Resumé: Publikationen formidler viden om samfundsmæssige mål og værdier i et demokratisk samfund. Den indeholder inspiration til, hvordan disse mål og værdier kan inddrages i det pædagogiske arbejde med børn og unge og et idékatalog med forslag til konkrete øvelser. Publikationen er et led i handlingsplanen En fælles og tryk fremtid – handlingsplan om forebyggelse af ekstremistiske holdninger og radikalisering blandt unge.

Publikationen findes kun i elektronisk form.

Den elektronisk udgaves ISBN: 978-87-92962-05-8

Pris for den elektroniske udgave: 0 DKK

Versionsdato: 2013-03-21

Forord

Regeringen ønsker med denne publikation at understøtte målsætningen om et inkluderende samfund, hvor alle børn og unge uanset baggrund oplever at være en del af fællesskabet, hvor de kan tage aktiv del i udviklingen af vores demokrati.

Dette forudsætter, at vore børn og unge lærer at forholde sig reflekterende til et aktivt medborgerskab.

Ministeriet for Forskning, Innovation og Videregående Uddannelse har i samarbejde med professionshøjskolerne udviklet dette idékatalog, som er målrettet studerende på pædagoguddannelsen. Kataloget skal give de studerende viden om demokratiske mål og værdier i vores samfund og inspiration til, hvordan disse mål og værdier kan inddrages i det pædagogiske arbejde med børn og unge.

Intentionen med idékataloget er endvidere at bidrage til en bevarelse og videreudvikling af Danmark som et demokratisk samfund. Alle børn og unge skal ved hjælp af leg og undervisning opnå en erkendelse af, at demokratiet inkluderer os i et fællesskab, der giver utallige muligheder og rettigheder, men som også forudsætter et medansvar og respekt for hinanden og vores forskellighed.

Jeg håber, at de studerende vil tage godt imod idékataloget og lade sig inspirere til at arbejde målrettet med formidling af de demokratiske værdier, som kendetegner et samfund med plads til alle. Det pædagogiske arbejde er et afgørende middel for at få børn og unge til at fravælge anti-demokratiske grupper og synspunkter og i stedet bidrage positivt og konstruktivt til fællesskabet.

Morten Østergaard
Uddannelsesminister

Indhold

>

FORORD	5
INDLEDNING	8
PÆDAGOGUDDANNELSEN OG MEDBORGERSKAB	9
DAGTILBUDSLOVEN OG MEDBORGERSKABSDANNELSE	10
Medborgerskabsdannelsens tre dimensioner	10
MEDBORGERSKAB OG DEMOKRATI	12
Hvad er medborgerskab?	12
Statsborgerskab	12
Civile, politiske, sociale og økonomiske rettigheder	13
Medborgerskab	13
Den gode medborger	14
Demokrati	14
Demokratiske værdier	14
Demokrati og religion	14
Samtale og konfliktløsning	15
SPROG, IDENTITET OG MEDBORGERSKABSDANNELSE	16
IDEER TIL UDDANNELSE OG PRAKSIS	18
IDEER TIL STUDERENDE PÅ PÆDAGOGUDDANNELSEN	19
Idé 1: Hvad kan en demokratikanon?	19
Idé 2: Hvorfor skal vi vide noget om historien?	19
Idé 3: Dagtilbudslovens bestemmelse om børn og unges medborgerskabsdannelse	20
Idé 4: Sang forener	22
Idé 5: Foreningsdanmark	22
Idé 6: Religion i dagligdagen	23
Idé 7: Medborgerskab og pædagogiske læreplaner i dagtilbud	24
Idé 8: Medborgerskab i forskellige institutioner	25
Idé 9: Forskellighed som ressource	27
Idé 10: Medborgerskab på internettet	28
IDEER TIL BØRNEHAVER OG BØRNEHAVEKLASSER	30
Idé 11: Venskab	30
Idé 12: Dans, dialog og konflikthåndtering	30
Idé 13: Kend dit lokalområde	32
Idé 14: Fester og højtider	33
Idé 15: Flag og symboler	33
Idé 16: Identitetsdukke	34
Idé 17: At være sig selv	36
Idé 18: Inderst inde	37

>

Idé 19: "Lille" grundlovsdag – børnenes grundlovsdag	38
Idé 20: På tur til religiøse steder	38
Idé 21: En dag for børn, forældre og personale	40
IDEER TIL SFO, KLUB OG FRITIDSTILBUD	41
Idé 22: Billedcollage: Mine danmarksbilleder	41
Idé 23: Skak og demokratispil	42
Idé 24: Sportsbegivenhed	42
Idé 25: Fairplay	43
Idé 26: Besøg på arbejdspladser	44
Idé 27: Hilsemåder	45
Idé 28: Vores sprog	46
Idé 29: Vores helte og heltinder	47
Idé 30: Danseshow	48
Idé 31: Frihed, lighed og fællesskab	49

Et af formålene med pædagoguddannelsen fra 2006 er at kvalificere de studerende, så de bliver i stand til at formidle samfundsmæssige mål og værdier til alle uanset sprog og kulturel baggrund. I bemærkningerne til lovforslaget for uddannelsen hedder det, at det pædagogiske arbejde er en samfundsmæssig omsorgs-, udviklings-, dannelses- og læringsopgave, som tager afsæt i de værdier, mål og intentioner, som samfundet bygger på. Uddannelsen skal desuden bidrage til at fremme de studerendes personlige udvikling, herunder interessen for og evne til aktiv medvirken i et demokratisk samfund.

Det fremgår også af formålsbestemmelserne for dagtilbud, fritidshjem og klubtilbud, at tilbuddene skal give børn medbestemmelse, medansvar og forståelse for demokrati. Tilbuddene skal bygge på demokratiske værdier, der kendetegner det danske samfund, og medvirke til integration i det danske samfund.

Formålet med dette idékatalog er dels at give pædagogstuderende viden om demokratiets mål og værdier, dels at inspirere til, hvordan de studerende kan formidle disse mål og værdier til brugere af danske institutioner gennem konkrete forslag til aktiviteter. Kataloget fokuserer på det pædagogiske arbejde med børn og unge i børnehaver, børnehaveklasser, SFO'er og klub- og fritidstilbud. I disse institutioner skal demokratiske og medborgerlige værdier anvendes direkte og præge dagligdagens praksis. Med demokratiske værdier menes for eksempel frihed, lighed, fællesskab, en samtalekultur med respekt for andres synspunkter og plads til de gode argumenter og et moralsk ansvar for hinanden som medmennesker.

Opfyldelsen af disse værdier er et samfundsmæssigt mål. Idékataloget indeholder en række forslag til, hvordan man i praksis kan skabe grundlag for børns og unges kendskab til og værdsættelse af disse værdier. Forslagene skal bidrage til at skabe anerkendende og inkluderende rammer for børn og unge, så de dannes til at finde glæde i at bidrage til det demokratiske fællesskab og søge at spille en aktiv rolle i samfundet. Og til at øve indflydelse ved hjælp af legitime og demokratiske mekanismer. Dermed mindskes risikoen for processer, der kan føre til marginalisering, polarisering, ekstremisme og radikaliserings blandt børn og unge.

Første del af idékataloget giver læseren indsigt i, hvilke krav der stilles til arbejdet med medborgerskab og samfundsmæssige mål og værdier i pædagoguddannelsen. Derudover indeholder første del teoretiske refleksioner over medborgerskab, demokrati og sprog som afgørende for fællesskabsfølelse.

Anden del af idékataloget består af en række forslag til aktiviteter, øvelser m.m., som den pædagogstuderende med fordel kan hente inspiration i, til hvordan demokratiske mål og værdier kan inddrages i det pædagogiske arbejde på uddannelsen, i børnehaveklasser, dagtilbud, SFO'er, klub- og fritidstilbud.

Professionshøjskolen UC Syddanmark har sammen med professionshøjskolen UCC udarbejdet idékataloget for Ministeriet for Forskning, Innovation og Videregående Uddannelse. Kataloget er udarbejdet af Hans Krab Koed, lektor ved UC Syddanmark og formand for censorformandskabet ved læreruddannelsen, Helle Hinge, lektor ved UCC og Birgitte Bækgaard, lektor ved UC Syddanmark.

Ministeriet for Forskning, Innovation og Videregående Uddannelse har stået for redaktion og er ansvarlig for publikationens endelige udformning.

Indføring i demokrati og medborgerskab er en væsentlig del af det danske dagtilbuds- og uddannelsessystem. På pædagoguddannelsen skal studerende tilegne sig viden om demokrati og medborgerskab ud fra både et politisk, et socialt og et kulturelt perspektiv. I forlængelse heraf skal undervisningen på uddannelsen belyse de identitetsmæssige aspekter af medborgerskab, herunder kulturelle, religiøse, eksistentielle og etiske problemstillinger.

Formålet med pædagoguddannelsen er ifølge Lov om uddannelsen til professionsbachelor som pædagog at kvalificere studerende teoretisk og praktisk til arbejdet med børn, unge og voksne brugere og herunder kvalificere de kommende pædagoger til *at kunne formidle samfundsmæssige mål og værdier til alle uanset sproglig og kulturel baggrund* (§ 1. Stk. 2,2). Alle pædagoguddannelsens fag, både de obligatoriske og de valgfrie fag, skal i overensstemmelse med de faglige kompetencemål og CKF'erne bidrage til at opfylde uddannelsens overordnede formål.

Formuleringen *samfundsmæssige mål og værdier til alle uanset sproglig og kulturel baggrund* har med demokrati og medborgerskab at gøre. I et demokratisk samfund er værdier som ligeværdighed, frihed og tolerance grundlæggende. De er forudsætningen for, at borgerne kan opfatte sig selv som værende en del af samfundet uanset sproglig og kulturel baggrund.

Sådan værdier skal den studerende gennem sin uddannelse kvalificeres til at kunne formidle. Det betyder, at den studerende skal sættes i stand til at mestre og praktisere dem. Det er vigtigt at udbrede kendskab til værdierne i arbejdet med børn og unge for at medvirke til, at børn og unge dannes som medborgere.

Også i dagtilbudsloven, som regulerer rammer og indhold i offentlige og private dagtilbud, fritidshjem og klubtilbud, fremhæves demokratiske værdier som ligeværd, selvstændighed, medbestemmelse og medansvar. Det er vigtigt at bygge bro mellem pædagoguddannelsens undervisning og pædagogprofessionens værdigrundlag, så de studerende bliver bevidste om og kvalificeres til at fortolke værdigrundlaget fra teori til praksis. De studerende skal som en integreret del af deres uddannelse indføres i forskellige didaktiske og metodiske tilgange til demokrati og medborgerskabsdannelse hos børn og unge.

Dagtilbudsloven og medborgerskabsdannelse

Dagtilbudsloven (2007) dækker alle offentlige og private dagtilbud (dagpleje og daginstitutioner) og dertil også fritidshjem og klubtilbud til børn og unge. Loven har en overordnet fælles formålsbestemmelse for alle tilbud. Foruden fælles formål har hvert af områderne dag-, fritids- og klubtilbud en formålsparagraf tilpasset aldersgruppen. Dagtilbudslovens overordnede formål er at skabe tilbud til børn og unge, der kan fremme trivsel, udvikling og læring.

Dagtilbud til børn indtil skolestart, fritidshjem til børn i skolealderen og klubtilbud og andre socialpædagogiske fritidstilbud til større skolebørn og unge følger i deres respektive formål op på de overordnede temaer om trivsel, læring og udvikling. Inden for formålsbestemmelsen er der krav til udvikling af børns og unges medborgerskabskompetencer:

Dagtilbud skal give børn **medbestemmelse, medansvar og forståelse for demokrati**. *Dagtilbud skal som led heri bidrage til at udvikle børns selvstændighed, evner til at indgå i forpligtende fællesskaber og samhørighed med og integration i det danske samfund (§ 7. Stk. 4)*

Fritidshjem skal give børn **medbestemmelse, medansvar og forståelse for demokrati**. *Fritidshjem skal som led heri bidrage til at udvikle børns selvstændighed, evne til at indgå i forpligtende fællesskaber samt samhørighed med og integration i det danske samfund. (§ 45. Stk. 4)*

Klubtilbud og andre socialpædagogiske fritidstilbud til større børn og unge skal i samarbejde med børnene og de unge skabe **aktiviteter og samværsformer, der fremmer den enkeltes alsidige udvikling, selvstændighed og forståelse for demokrati**. *Klubtilbud m.v. skal som led heri bidrage til at udvikle børns og unges evne til at indgå i forpligtende relationer og fællesskaber. (§ 65)*

For dagtilbud og fritidshjem er formålsparagrafferne identiske, og de ligner indholdsmæssigt folkeskolens overordnede formålsparagraf. Det er altså en overordnet opgave, uanset om man er lærer eller pædagog, uanset om man arbejder i skole, børnehave eller SFO, at danne børnene til medborgere ud fra følgende aspekter:

- medbestemmelse og medansvar
- forståelse for demokrati
- evne til at indgå i fællesskab og samfund.

Oplistet i en ændret rækkefølge svarer de tre aspekter til Europarådets definition af medborgerskabsdannelsens tre dimensioner: viden, værdier og kompetencer.

Medborgerskabsdannelsens tre dimensioner

Europarådet udgav i 2000 rapporten “Education for Democratic Citizenship”, hvori der er beskrevet en række programmer for medborgerskabsundervisning gennemført i mange forskellige uddannelsesinstitutioner i EU. Af rapporten kan udtrages tre overordnede dimensioner i forhold til medborgerskabsundervisning:

- Elever skal have **viden** om demokrati, politik, medborgerskab og samfundsforhold
- Elever skal gøres fortrolige med demokratiske **værdier** som ligeværd, frihed, tolerance og solidaritet
- Elever skal bibringes **kompetencer** i at kunne samarbejde og konfliktløse gennem deltagelse, dialog, refleksion og kritisk stillingtagen.

Omsat til pædagoguddannelsen kan de tre dimensioner fungere som pejlepunkter i demokrati- og medborgerskabsdannelsen i studiet, men også som opmærksomhedsområder for pædagogen i det daglige arbejde.

- **Viden – forståelse for demokrati:** De pædagogiske tilbud skal bibringe børn og unge forståelse for demokrati, medborgerskab og demokratiske processer
- **Værdier – medbestemmelse og medansvar:** Børn og unge skal gøres fortrolige med demokratiske værdier som ligeværd, frihed, tolerance og solidaritet og dannes til ansvarlig holdning over for sig selv og andre
- **Kompetencer – evne til at indgå i fællesskab og samfund:** Børn og unge skal både opnå færdigheder i at samarbejde, konfliktløse, deltage, gå i dialog, reflektere og tage kritisk stilling og have fremmet evnen til at håndtere kulturelle og etiske problemstillinger.

Forståelse for demokrati og medborgerskab får børn og unge først og fremmest ved at opleve sig som anerkendte og inkluderede medlemmer af et fællesskab og ved i praksis at deltage ligeværdigt og fulgyldigt med andre i demokratiske processer. De pædagogiske overvejelser bag dette idékatalogs øvelser er baseret på anerkendende pædagogik. Anerkendende pædagogik går ud på at gøre alle mennesker synlige. De skal ikke kun være fysisk synlige i et rum, de skal også være socialt synlige, så de ikke føler sig overset. Når børn og unge oplever anerkendelse, vil de ofte finde glæde i at bidrage til fællesskabet også som voksne.

I dagtilbud kan *demokratiske processer* være, at børnene efter tur får mulighed for at komme med kommentarer til et emne og lærer at lytte opmærksomt til, hvad andre børn fortæller. Her kan pædagogen støtte positivt med bemærkninger om, at man skal være opmærksom, lytte til hinanden og vente på, at det bliver ens tur til at tale.

Ved fælles samlinger, hvor børnene skal vælge sange eller lege, kan pædagogen drøfte med børnene, hvordan alle kan og må fremsætte ønsker, men at ikke alle nødvendigvis kan få deres ønsker opfyldt. Af og til må man vælge mellem forskellige ønsker, og det kan for eksempel foregå ved at lade børnene stemme ved håndsoprækning.

I fritidstilbuddene kan demokratiske processer få mere institutionel karakter i form af råd og udvalg, hvor unge har taleret og stemmeret. Her er medbestemmelse og medansvar de spilleregler og det grundlag, der gælder for drøftelser i udvalgene. Emnerne skal være relevante for unge, og de skal erfare, at deres beslutninger har betydning for dem selv og fællesskabet. Pædagogen kan inden og undervejs tale med de unge om spillereglerne og pointere, at alle skal høres og have mulighed for at udtrykke deres mening, inden beslutningerne tages. Men også pointere, at alle har ansvar, når det efterfølgende gælder om at følge beslutningen, og at man i tilfælde af uenighed gerne må udtrykke sin mening og diskutere den med hinanden i ord.

Børn og unge, som afprøver demokratiske processer i råd og udvalg og erfarer at blive hørt i ligeværdige samtaler med voksne og andre børn, får øvelse i demokrati og medborgerskab. Derved og i pædagogens fastholdelse af den unges ansvar over for andre, som den unge repræsenterer, opøves konkrete kompetencer i aktiv deltagelse, samarbejde og konfliktløsning. Forståelse for demokratiet med dets grundlæggende værdier og kompetencer i at indgå som medborger i samfundet hænger nøje sammen og bør være en del af alle niveauer i den pædagogiske praksis.

Medborgerskab og demokrati

Offentlige institutioner bør fokusere på brugen af medborgerskab, demokrati og de dertil knyttede værdier som elementer, der kan virke dannende for og samle institutionernes brugere. Det positive resultat heraf er ideelt set et inkluderende fællesskab, hvor alle føler sig hjemme. Inklusion er det modsatte af eksklusion, som betyder udelukkelse. Inklusion handler om at skabe fællesskaber, hvor alle oplever at kunne deltage og opnå indflydelse på lige fod uanset etnisk, kulturel og religiøs baggrund. Det er væsentligt, at brugere i for eksempel institutioner selv oplever at være inkluderet for at kunne føle en tilknytning til institutionens virke.

Hvad er medborgerskab?

I Danmark har vi to borgerskabsbegreber: statsborgerskab og medborgerskab. På engelsk betyder *citizenship* derimod både statsborgerskab og medborgerskab (*citizen* betyder borger på engelsk). *Citizenship* indeholder både civile, politiske, sociale og økonomiske aspekter af stats- og medborgerskab. På dansk er statsborgerskab og medborgerskab ikke samme sag. Overordnet relaterer statsborgerskab sig til jura, mens medborgerskab relaterer sig til moral. At være medborger handler om at tage aktivt del i fællesskaber i civilsamfundet.

Civilsamfundet er en betegnelse for de grupper, foreninger og organisationer, som findes i samfundet mellem privatsfæren og staten. Som medborger er man et medlem, som vil andre mennesker. Medborgerskab er et verdsligt begreb, som i et verdsligt samfund erstatter det religiøse begreb *næsten*.

Statsborgerskab	Medborgerskab
Juridisk begreb	Moralsk begreb
Om juridiske rettigheder og pligter	Om moralske forpligtelser
Om borgerens forhold til staten	Om menneskets forhold til medmennesket, samfundet og naturen

Statsborgerskab

Der findes to måder at definere statsborgerskab og dermed nationalitet på. Den første (*jus sanguinis*) betyder, at man arver sine forældres statsborgerskab, det nedarves så at sige gennem blodet (*jus sanguinis* betyder blodets ret). Denne form for tildeling af statsborgerskab gælder eksempelvis for børn født af danske statsborgere, selv om disse børn fødes uden for Danmark. Omvendt bliver man ikke dansk statsborger, blot fordi man fødes i Danmark. Det ville man derimod kunne blive, hvis man i Danmark praktiserede den anden form for tildeling af statsborgerskab, *jus soli*. *Jus soli* betyder, at man arver det statsborgerskab, som gælder på den jord, hvor man fødes (heraf betegnelsen *jus soli*, som betyder jordens ret). Denne form for tildeling af statsborgerskab praktiseres eksempelvis i USA og Canada. Hvis et barn af forældre med dansk statsborgerskab fødes i USA, tildeles barnet amerikansk statsborgerskab.

Civile, politiske, sociale og økonomiske rettigheder

Et statsborgerskab bestemmer først og fremmest et menneskes medlemskab af en specifik stat. Det giver status, idet der med statsborgerskabet følger en række rettigheder og pligter. De civile rettigheder kaldes også *borgerrettigheder*. Borgerrettigheder giver opholdsret i det land, man har statsborgerskab i. De giver for eksempel også ret til pas, til ind- og udrejse, ret til diplomatisk beskyttelse, herunder beskyttelse mod udlevering til andre lande, ret til at stemme ved folketingsvalg, ret til frihed, herunder religions- og ytringsfrihed, ret til privat ejendom, ret til privatlivets fred og ret til retfærdig rettergang. En voksen statsborger har også nogle *borgerpligter*, for eksempel pligt til at betale skat, pligt til militærtjeneste eller anden samfundstjeneste, pligt til borgerligt ombud, for eksempel at være nævning, og pligt til at sørge for sine børns undervisning.

De civile og politiske rettigheder handler især om individuel frihed. Disse rettigheder indgik både i Den Amerikanske Uafhængighedserklæring fra 1776 og i Erklæringen om Menneskets og Borgerens Rettigheder fra den franske revolution i 1789. De er også en del af mange europæiske landes forfatninger, herunder Danmarks Riges Grundlov fra 1849.

De sociale og økonomiske rettigheder omfatter ret til uddannelse, arbejde, social sikkerhed, samfundets goder og en værdig levestandard, som er i overensstemmelse med samfundets generelle niveau. Disse rettigheder er udtryk for en lighedstanke – og dermed tanken om ret til alles deltagelse i samfundslivet på lige fod. I dag er de civile, politiske, sociale og økonomiske rettigheder indskrevet i FN's Verdenserklæring om Menneskerettighederne fra 1948.

Medborgerskab

De civile, politiske, sociale og økonomiske rettigheder hører til de rettigheder og pligter, som er knyttet til statsborgerskab. Medborgerskab på den anden side handler om mere end rettigheder og pligter. Det handler om aktivt samfundsengagement. Man er medborger i fællesskab med andre. Ved at betone det aktive aspekt af medborgerskab fremhæves borgernes pligt til at deltage i medborgerskabsprojektet. At stemme ved valg, at deltage i bestyrelsesarbejde, politiske møder, demonstrationer eller at skrive læserbreve er eksempler på aktiv deltagelse i samfundslivet.

De mange bud på, hvad medborgerskab går ud på, er præget af politiske holdninger. Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integrations hjemmeside www.nyidanmark.dk er **en autoritativ kilde til det danske medborgerskabsideal**. Hjemmesiden giver indblik i, hvilken viden og hvilket aktivitetsniveau politikerne forventer af borgerne. **Her kan** man læse, at mens statsborgerskab handler om de civile og politiske aspekter, forstået som de juridiske aspekter vedrørende opnåelse af statsborgerskab, handler medborgerskab om livet som borger i Danmark, forstået som de sociale aspekter af for eksempel skole og uddannelse, arbejdsmarkedet, kulturlivet, sundhedsvæsen og traditioner.

Medborgerskab drejer sig ikke kun om at forbinde borgerne til staten. Det kan også være i statens interesse at knytte borgerne til hinanden, så de føler et tilhørsforhold til og en anerkendelse i samfundet, hvilket blandt andet kan medvirke til forebyggelse af polarisering, marginalisering og radikaliserende af borgere. Dermed er der også et menneskeligt udviklingsperspektiv i medborgerskabsbegrebet. Især det demokratiske medborgerskab tager ofte sit udgangspunkt i værdierne frihed, lighed og fællesskab. Medborgerskab handler ikke kun om vores forhold til hinanden som medmennesker. Det handler også om vores forhold til samfundet og naturen. Vores fysiske omgivelser såsom rekreative naturområder, legepladser, boliger og byer er relevante emner inden for medborgerskab.

Den gode medborger

Hvordan ser den gode medborger ud? Den gode medborger er engageret og kommunikerende. Dette kan udtrykkes ved aktiv samfundsdeltagelse, social ansvarlighed og solidarisk arbejde for et retfærdigt og respektfuldt samfund til gavn for alle borgere og naturen. Kritisk tænkning og stillingtagen er også en del af det aktive medborgerskab. I et demokrati er det væsentligt, at borgere kan tænke kritisk og selvstændigt på egne såvel som på andres vegne. Kritisk tænkning indebærer, at man forsøger at sætte sig ind i, hvordan mennesker med andre meninger tænker, og underkaster egne opfattelser et kritisk eftersyn.

Demokrati

Demokrati betyder folkestyre (demos betyder folk og kratia betyder styre). I et *direkte demokrati* kommer hele befolkningen til orde ved folkeafstemninger og har dermed indflydelse på de endelige afgørelser. I et *repræsentativt demokrati*, som for eksempel det danske, vælger borgerne et mindre antal politikere til at repræsentere sig, og disse repræsentanter træffer beslutninger på borgernes vegne. Borgerne i et sådant demokrati har magt via deres stemmeret. I Danmark og andre EU-lande hænger demokrati og medborgerskab tæt sammen, idet demokrati som styreform ikke kan opretholdes uden aktive medborgere.

Demokratiske værdier

Værdier er basale begreber, der opfattes som gode. Men hvordan ser de ud i praksis? Hvad er noget værd for mig? Det er vi ikke altid enige om. I demokratiske samfund står *frihed* højt på listen over demokratiske værdier. Men også andre værdier såsom *lighed og fællesskab* er centrale demokratiske værdier. De fortolkes dog ikke altid på samme måde i forskellige demokratier. For eksempel kan man vægte individets frihed højt eller lavt, ligesom man kan stræbe efter lighed mellem borgere på flere måder.

- *Frihed* handler især om den individuelle frihed i form af retten til at kunne bestemme over sit privatliv og vælge livsform. Men den handler også om retten til ytringsfrihed, forsamlingsfrihed og trosfrihed.
- *Lighed* handler om alles ret til deltagelse og indflydelse og anerkendelse af alle grupper i samfundet. Inklusion af minoriteter handler blandt andet om at give plads i offentlige institutioner til andre kulturelle (herunder religiøse) livsformer end majoritetens.
- *Fællesskab* forudsætter aktive medborgere, som deltager i samfundslivet og dermed bidrager til en kollektiv identitet. I fællesskaber skaber vi ikke blot vores egen, men også andres identitet. En sådan identitet kan blive afgørende for, hvem der opfattes som en del af et fællesskab, og hvem der ikke gør. Et inkluderende samfund søger at skabe en fælles identitet, som kan rumme flest mulige borgere fra såvel majoritetskulturen som minoritetskulturer.

Demokrati og religion

I verdens to største religioner, kristendom og islam, findes mange mennesker med forskellige syn på religionens rolle i samfundslivet. Inden for begge religioner finder vi både fortalere for og modstandere af demokrati som styreform. Demokratisk dannelse går ud på at tale med tilhængere såvel som modstandere af demokrati. Trives demokratiet mon ikke bedre under kritik og med vinden imod – bedre, end når alle synger dets pris? Dette spørgsmål stillede den danske teolog Hal Koch (1904-1963) i bogen *Hvad er demokrati?*

Samtale og konfliktløsning

Demokratisk dannelse handler i høj grad om at udvikle en samtalekultur. Hal Koch definerede demokrati som en *livsform*, hvori samtalen er et væsentligt redskab. I samtalen kan deltagerne få en sag belyst fra flere sider og nå til bedre forståelse, for eksempel af en konflikts problem.

Tilegnelsen af demokrati som livsform er afgørende for demokrati som styreform. Ingen vildfarelse kan være større end den, at demokratiet er sikret ved “de demokratiske magters” sejr, skrev Hal Koch. Demokratiet kan aldrig sikres, netop fordi det ikke er et system, der skal gennemføres, men en livsform, der skal tilegnes.

Juristen Alf Ross (1899-1979) definerede i højere grad demokrati som en *styreform*, det vil sige en metode, hvorved borgerne vælger politikere, der i en periode optræder som deres repræsentanter og tager de politiske beslutninger. Ross og Koch var dog enige om, at demokrati forudsætter moralsk skoling og modenhed. Det demokratiske liv kan selv bidrage til at udvikle disse kompetencer i borgerne.

Når mennesker lever sammen, opstår der fra tid til anden konflikter. Konflikter handler om sager, som to eller flere parter er uenige om. Uenigheden resulterer i følelser, som de involverede parter har svært ved at håndtere på en måde, så de kan tale sig frem til løsninger. Det pædagogiske arbejde i sådanne situationer går ud på at give parterne værktøjer til at kunne tale sammen på en god måde. Samtalen bliver her et alternativ til at bruge vold eller at gå fra konflikten og dermed helt opgive en løsning.

Det pædagogiske arbejde med børn og unge går ud på at fremme ansvarstagen for sig selv og andre, hvad angår trivsel – herunder at forebygge mobning og eksklusion i form af udelukkelse fra fællesskaber. Det går også ud på at lære alle at bidrage til en positiv samtalekultur og at søge hjælp hos voksne, hvis man ikke selv kan håndtere og løse indbyrdes problemer.

Sprog, identitet og medborgerskabsdannelse

Identitet og sprog hænger nøje sammen. Gennem sproget tænker, føler, ser og systematiserer man sin verden. Og gennem sit sprog fortæller et menneske, hvem han eller hun er, og hvilke fællesskaber man hører til. For hovedparten af danskere er modersmålet dansk i forskellige variationer afhængig af, hvor i Danmark man er vokset op, hvilken uddannelse man har taget, og hvor man er bosiddende. For en mindre procentdel af danskere er modersmålet et andet end dansk, nemlig det sprog, man selv eller ens forældre har med sig fra hjemlandet. Dansk kaldes dermed for ens andetsprog og udgør sammen med modersmålet ens tosproglige identitet.

Sprog er fællesskabsstiftende både indadtil og udadtil. Når nordjyder taler dialekt indbyrdes, eller fagfolk taler fagsprog, føles det trygt, hjemligt og bekræftende for deltagerne. Men i et kulturelt mangfoldigt samfund udfordres alle borgere til at kunne bruge sproget på tværs af kulturelle forskelle. Sproget er fællesskabsopbyggende i det omfang, det bygger bro og skaber forståelse for andre og deres måder at se verden på. Sproget må derfor udvikles til at være rigt, brugbart og nuanceret.

Som barn lærer man de første ord og udtryk af sine forældre og familien i de nære relationer. Den begyndende sprogudvikling er tæt knyttet sammen med at blive bekræftet som menneske. Får barnet sprog til at udtrykke sine tanker og følelser, og bliver der lyttet til det, opnår barnet at få sproglig selvtillid. Dermed lægges grunden til, at barnet vil kunne deltage i fællesskaber også uden for hjemmets fire vægge.

I vuggestue, dagpleje og børnehave vil barnet fortsætte sin sprogudvikling i samspil med jævnaldrende børn og med pædagoger. Barnet vil få plads og stemme i leg og fællesskab, efterhånden som dets ordforråd og sproglige kompetencer vokser. Oplever barnet anerkendelse og accept af sit sprog og sin sproglige baggrund, og bygger pædagogerne positivt videre herpå, vil det få tillid til sig selv og turde give sin mening til kende. At kunne og turde give udtryk for sin mening er et afgørende grundlag for udvikling af medborgerskabskompetencer.

Foto: Hans Krab Koed

Har børn et andet modersmål end dansk, er det vigtigt, at pædagogerne er opmærksomme på at integrere barnets hjemmesprog med andetsproget og stimulere til brug af begge for at komme til orde. Forløber denne udvikling positivt, vil barnet tilegne sig sin viden om verden på to sprog, der gensidigt uddyber og beriger hinanden. Barnet vil dermed opnå en positiv tosprogsidentitet og tosprogskompetence. Det er vigtigt, at tosprogede barn mødes med positive forventninger til det at være tosproget, samtidig med at personalet signalerer vigtigheden af at lære dansk.

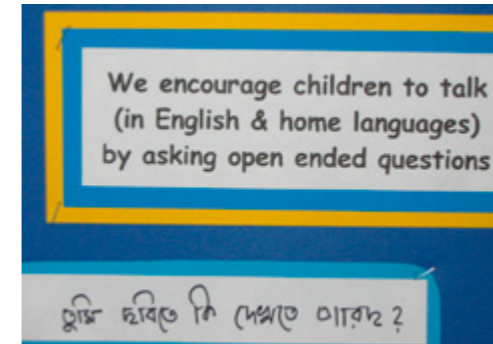

Foto: Hans Krab Koed

Tryghed og selvtillid er afgørende faktorer for alle børns sproglige udvikling. At være stolt over egen identitet giver mod på sprogudforskning og sprogtilegnelse. Medborgerskabskompetencer fordrer sprogligt overskud og tro på egne muligheder for at udtrykke sig.

Ideer til uddannelse og praksis

Ideerne i de følgende tre kapitler har til formål at give pædagogstuderende inspiration til, hvordan demokratiske mål og værdier kan inddrages i det pædagogiske arbejde.

I kapitlet Ideer til studerende på pædagoguddannelsen er der ideer, som kan anvendes af pædagogstuderende i fagene på deres uddannelse. Ideerne i kapitlet Ideer til børnehaver og børnehaveklasser kan fortrinsvis anvendes af pædagogstuderende i praktikken og af uddannede pædagoger i deres daglige arbejde med børn og unge. kapitlet Ideer til SFO, klub og fritidstilbud er som titlen antyder målrettet studerende og pædagoger i SFO'er og klub- og fritidstilbud.

Mange af ideerne kan med lethed tilpasses, så de kan anvendes på tværs af målgrupperne.

Alle ideer har til formål både i arbejds måde og indhold at styrke de studerendes kompetencer og fremme det aktive medborgerskab blandt brugere af dag- og klubtilbud. Derfor er de valgte arbejds måder kooperative, det vil sige, at de handler om at lære af og sammen med andre i fællesskaber. De åbner desuden for samtale og argumentation for synspunkter. Disse arbejds måder kan skabe lyst til aktiv deltagelse i fællesskaber, hvilket er en vigtig forudsætning for et demokratisk samfund, og skærpe opmærksomheden om sammenhængskraften i samfundet. Hvad angår indhold søger katalogets ideer at favne alle brugere uanset etnisk, kulturel, religiøs og sproglig baggrund. Brugere får desuden mulighed for at sætte egne kompetencer i spil og dermed udvikle en værdsættelse af og respekt for sig selv og andre.

Alle ideerne i kataloget er bygget op over samme skabelon, som beskriver *formål, forberedelse, fremgangsmåde og opsamling/produkt*. *Formål* beskriver hensigten med øvelsen. *Forberedelse* beskriver, hvordan studerende/pædagoger forbereder øvelsen. *Fremgangsmåde* beskriver, hvordan studerende/pædagoger udfører øvelsen med børn/unge. *Opsamling/produkt* beskriver, hvordan øvelsen afsluttes og dens eventuelle produkter.

Flere af aktiviteterne indeholder forslag om besøg på både private og offentlige institutioner. Forud for besøgene bør de involverede institutioner blive orienteret om formål med besøget.

Ideer til studerende på pædagoguddannelsen

Idé 1: Hvad kan en demokratikanon?

Formål

- At de studerende får viden om milepæle i demokratiets historie
- At de studerende bliver i stand til at bruge og henviser til begivenheder og personer af betydning for demokratiet i deres pædagogiske arbejde med forskellige brugere.

Forberedelse

- De studerende læser den danske demokratikanon (udgivet af Undervisningsministeriet, 2008) - eller uddrag af den - og anden litteratur om demokrati og medborgerskab
- *Demokratikanon* kan findes her: <http://pub.uvm.dk/2008/demokratikanon/>.

Fremgangsmåde

- De studerende reflekterer over, hvordan de kan bruge viden om demokratiets historie til formidling om fællesskaber og identitet
- De studerende laver i studiegrupper en problemformulering til en udvalgt begivenhed eller person i demokratiets historie. For eksempel, hvordan kan det være, at det tog så lang tid at få indført demokrati i Danmark?
- De studerende giver begrundelse for, hvorfor netop denne problemformulering er interessant.

Opsamling/produkt

- Hver studiegruppe fremlægger sin problemformulering og mulige svar på den for de andre grupper
- De øvrige grupper stiller spørgsmål og giver andre mulige svar på problemformuleringen.

Idé 2: Hvorfor skal vi vide noget om historien?

Formål

- At de studerende opnår historisk indsigt
- At de studerende bliver i stand til at bruge og henviser til historien i deres pædagogiske arbejde med forskellige brugere for at fremme forståelsen for

Foto: Uddannelsesministeriet

Forberedelse

- I studiegrupper søger de studerende på kommunale, regionale eller andre hjemmesider med henblik på at finde et historisk sted eller en historisk person i nærmiljøet. Det kan være en bygning, et monument, en skulptur, en person eller noget lignende
- De studerende undersøger, hvordan de historiske objekter eller personer kan anvendes til formidling om fællesskab og identitet
- Hent eventuelt inspiration på <http://www.kulturarv.dk/> og www.danmarkshistorien.dk/
- Hver studiegruppe vælger et historisk sted.

Fremgangsmåde

- Studiegrupperne tager ud til hver deres udvalgte historiske sted
- Lav en skriftlig beskrivelse af stedet i detaljer
- Hvad er stedets navn? Hvornår er det opført? Hvorfor er det placeret netop dér?
- Er der skrevet noget på stedet? Hvad står der?
- Tag fotos på stedet
- Lav en PowerPoint-præsentation med jeres beskrivelse og fotos
- Læg præsentationen på en fælles platform på internettet.

Opsamling/produkt

- De studerendes præsentationer fremlægges for de andre grupper
- De studerende drøfter i fællesskab, hvad stedet betyder for dansk identitet og fællesskabsfølelse
- De studerende drøfter, hvordan det kan anvendes i arbejdet med børn og unge.

Idé 3: Dagtilbudslovens bestemmelse om børn og unges medborgerskabsdannelse**Formål**

- At de studerende får kendskab til, hvordan medborgerskabsdannelse er formuleret i dagtilbudsloven
- At de studerende får mulighed for at drøfte dagtilbudslovens medborgerskabsværdier og inddrage dem i en pædagogisk praksis.

Forberedelse

- Dagtilbudsloven findes på internettet: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=32025>
- Læs især nedenstående tre uddrag og bemærkningerne til disse paragraffer bagerst i lovforslaget:

§ 7. Stk. 4: **Dagtilbud** skal give børn *medbestemmelse, medansvar og forståelse for demokrati*. *Dagtilbud skal som led heri bidrage til at udvikle børns selvstændighed, evner til at indgå i forpligtende fællesskaber og samhørighed med og integration i det danske samfund.*

§ 45. Stk. 4: **Fritidshjem** skal give børn *medbestemmelse, medansvar og forståelse for demokrati*. *Fritidshjem skal som led heri bidrage til at udvikle børns selvstændighed, evne til at indgå i forpligtende fællesskaber samt samhørighed med og integration i det danske samfund.*

§ 65: **Klubtilbud** og andre socialpædagogiske fritidstilbud til større børn og unge skal i samarbejde med børnene og de unge skabe *aktiviteter og samværsformer, der fremmer den enkeltes alsidige udvikling, selvstændighed og forståelse for demokrati*. *Klubtilbud m.v. skal som led heri bidrage til at udvikle børns og unges evne til at indgå i forpligtende relationer og fællesskaber.*

Fremgangsmåde

- I studiegrupper arbejder de studerende med centrale begreber i dagtilbudsloven, for eksempel demokrati eller integration
- Hvad forstår I ved begreberne? Hvordan bruges disse begreber i daglig tale? Find eksempler
- Hvordan er begrebernes forhold til hinanden? Hænger nogle af dem mere sammen end andre? Svarene begrundes
- De studerende bedes vælge et af begreberne og redegøre for, hvorfor det er det mest relevante i forhold til medborgerskab, og begrunde valget
- Diskuter også begrebernes betydning i forhold til religion og politiske ideologier. Er der religiøse eller ideologiske forestillinger, som modarbejder eller særligt befordrer begreberne? Bør religion eller politiske ideologier være synlige i institutioner?
- Diskuter, hvilke forestillinger om at være medborger kan/bør/skal være pejlemærker i henholdsvis en børnehave, SFO og andre institutioner, og hvilke etiske normer som bør prioriteres, for at både fællesskabet og det enkelte individ tilgodeses bedst muligt
- Find eksempler, hvor etiske, ideologiske og religiøse forestillinger og normer har været eller er på dagsordenen i en daginstitution, SFO eller en anden institution, hvor de studerende har været i praktik.

Opsamling/produkt

- Studiegrupperne fremlægger svarene på ovenstående spørgsmål for hinanden
- De studerende diskuterer mulige ligheder og forskelle i svarene
- Hvad er alle enige om? Hvad er nogle uenige om og hvorfor?

Idé 4: Sang forener

Formål

- At de studerende bliver opmærksomme på sanges og musiks fællesskabsstiftende funktion
- At de studerende bliver i stand til at vælge og bruge musik og sang, der er samlende og fællesskabsdannende, i deres pædagogiske arbejde med diverse brugere.

Forberedelse

- De studerende vælger hver især to sange, som har haft betydning for dem i barndommen
- De studerende skal finde ud af, hvordan sangene egner sig til formidling om fællesskab og identitet
- De studerende skal finde ud af, hvilke sange der bruges på de institutioner, I besøger i praktikken, og hvilke formål de kan have
- De studerende læser Undervisningsministeriets publikation *Inspiration til fællessang*: <http://pub.uvm.dk/2009/faellessang/index.html>.

Fremgangsmåde

- Den studerende præsenterer to udvalgte sange for studiegruppen
- Sangene synges og/eller afspilles
- I studiegrupper drøfter de studerende, hvordan sangene egner sig til formidling af fællesskab og identitet
- De studerende lytter til sangen *I Danmark er jeg født* af Isam Bachiri og sangen *I Danmark er jeg født* af Natasja Saad
- Drøft, hvad de to sange fortæller om fællesskab
- Hver studiegruppe udvælger nogle sange, som har en fællesskabsstiftende funktion
- Til hver sang produceres en PowerPoint-præsentation, som lægges ind på en fælles platform på internettet. Hver præsentation indeholder refleksioner over, hvordan sangene tydeliggør en fællesskabsstiftende funktion.

Opsamling/produkt

- Studiegrupperne fremlægger deres præsentationer for hinanden og begrundet deres valg.

Idé 5: Foreningsdanmark

Formål

- At de studerende får kendskab til det danske foreningsliv, herunder baggrund for og betydningen af de mange forskellige former for foreninger og deres betydning for individ og fællesskab/demokratiet
- At de studerende kvalificeres til i deres fremtidige arbejde med forskellige brugere at inspirere til aktiv deltagelse i foreningslivet.

Forberedelse

- De studerende danner studiegrupper, som udvælger en eller flere lokale foreninger. Søg eventuelt på kommunale hjemmesider under kultur og fritid
- Find frem til foreningens formål og værdier.

Fremgangsmåde

- Besøg foreningen. Interview medlemmer af bestyrelsen og almindelige medlemmer
- Hvordan beskriver de foreningens formål og værdier?
- Hvordan er foreningen organiseret? Er den demokratisk? Hvordan kommer det til udtryk?
- Deltag i et møde i foreningen og lav et referat af mødet. Bed også om at få tilsendt foreningens eget referat af mødet. Sammenlign de to referater. Er der afgørende forskelle? Hvordan vil I forklare dem?

Opsamling/produkt

- Studiegrupperne fremlægger deres resultater og eventuelle referater for hinanden
- Diskutér, om der er afgørende forskelle på foreningerne, herunder deres værdier og mål. Hvad kan grunden være hertil?

Om foreninger i Danmark

Baggrunden for de mange foreninger i Danmark er især de mange folkelige bevægelser fra slutningen af 1900-tallet. Den danske foreningsmodel er især skabt af fag- og andelsbevægelsen. I Danmark eksisterer der en lang tradition for, at borgerne spiller en rolle i det civile foreningsliv. Det er desuden et værdielement, som er skrevet ind i både folkeskoleloven og dagtilbudsloven.

Danmark har en lang tradition for et rigt kultur- og fritidsliv. Det omfatter alt fra musik, teater, biografer, billedkunst, museer og udstillinger til foredrag, fritidsundervisning, idræt og mange forskellige foreninger. Kommunerne samarbejder med foreninger om aktiviteter i lokalområdet. Se kommunernes hjemmesider om kultur og fritid for eksempler på foreninger i nærområdet. Oplysninger om aktuelle kulturbegivenheder i hele landet kan desuden findes på www.kuurnaut.dk.

En forening kan være en god mulighed for at lære andre mennesker med en anden baggrund og andre holdninger at kende og en god indgang til at deltage aktivt i det lokale liv. Foreninger ledes som oftest af en bestyrelse, som foreningens medlemmer vælger på demokratisk vis. Som medlem kan man komme med forslag til foreningens arbejde og selv stille op til bestyrelsen.

Idé 6: Religion i dagligdagen

Formål

- At de studerende stifter bekendtskab med forskellige religioner, som findes i Danmark
- At de studerende bliver i stand til at skelne mellem forskellige udgaver af forskellige religioner for at kunne inkludere brugerne i det pædagogiske arbejde.

Forberedelse

- De studerende danner studiegrupper, som undersøger, hvilke religioner der er repræsenteret i forskellige institutioner
- Studiegrupperne læser om disse religioner
- Studiegrupperne drøfter, hvilken betydning religioner kan have for mennesker.

Fremgangsmåde

- Studiegrupperne interviewer brugere og deres pårørende om deres religiøse tilhørsforhold og praksis
- Studiegrupperne interviewer også personale med henblik på at finde ud af, hvad de forskellige brugeres religiøse tilhørsforhold og praksis betyder for pædagogens arbejde og pædagogens bestræbelser på at formidle rum til fælles samvær i institutionerne.

Opsamling/produkt

- Studiegrupperne fremlægger deres resultater for hinanden og drøfter ligheder og forskelle.

Religion

En del brugere har tilknytning til eller baggrund i en religiøs sammenhæng. Det er derfor vigtigt, at alle brugere trods forskellige religiøse overbevisninger føler sig inkluderet, og at det bliver tydeligt i den institutionelle sammenhæng. Det kan være svært for pædagogen, da de offentlige institutioner i Danmark er sekulære, hvilket betyder, at de ikke har en religiøs forankring.

Kristendommen som historisk og kulturel baggrund har dog fortsat betydning. For eksempel er helligdagene i Danmark nært knyttet til feriekalenderen med dens religiøse fester, jul, fastelavn, påske, Kristi himmelfart, Store bededag og pinse. Netop ved disse kristne højtider kan nogle komme til at føle sig ensomme og udenfor. Derfor er det vigtigt, at pædagogen ved, hvordan man åbner for religiøs mangfoldighed. Det kan blandt andet ske ved, at personalet i samarbejde med forældre arrangerer fester og middage i forbindelse med højtider og religiøse fester.

Udflugter

Alt afhængigt af hvor man bor, er der i lokalområdet i bybilledet religiøse institutioner. I Danmark er der overalt kirker; de er nogenlunde ens i deres opbygning, uanset om de er gamle middelalderkirker eller moderne bygninger. Ud over kirkerne er der også i de større byer ofte en eller flere bygninger, som huser andre trossamfund.

Idé 7: Medborgerskab og pædagogiske læreplaner i dagtilbud**Formål**

- At de studerende får øvelse i at drøfte og omsætte uddannelsens overordnede formål *“at kunne formidle samfundsmæssige mål og værdier til alle uanset sproglig og kulturel baggrund”* til nogle konkrete tiltag i deres kommende virke som pædagoger og opnår kendskab til dagtilbudslovens bestemmelser om pædagogiske læreplaner.

Forberedelse

- Pædagoguddannelsens formål hentes i den lokale studieordning eller på internettet. Lov om uddannelsen til professionsbachelor som pædagog findes på:
- <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=25070>
- Dagtilbudslovens formål for dagtilbud for børn indtil skolestart, § 7, samt den pædagogiske læreplan, §§ 8-10, hentes på internettet: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=32025#A2>
- Se mere om de pædagogiske læreplaner på <http://www.uvm.dk/Uddannelser-og-dagtilbud/Dagtilbudsomraadet/Fakta-om-dagtilbud/~media/UVM/Filer/Udd/Dagtilbud/111102%20I%20gang%20med%20p%C3%A6dagogiske%20I%20C3%A6replaner.ashx> I den pædagogiske læreplan for børn i aldersgruppen 0-2 år og børn i aldersgruppen fra 3 år til barnets skolestart beskrives dagtilbuddets mål, metoder og aktiviteter for børnenes læring inden for seks temaer:

- 1) Alsidig personlig udvikling
- 2) Sociale kompetencer
- 3) Sproglig udvikling
- 4) Krop og bevægelse
- 5) Naturen og naturfænomener
- 6) Kulturelle udtryksformer og værdier.

Fremgangsmåde

- De studerede diskuterer og prioriterer på holdet, hvilke af ovenstående seks områder der i særlig grad understøtter udvikling af medborgerskabskompetencer hos børn. Udsagnene skal begrundes
- I seks forskellige grupper af studerende arbejder de studerende med hver deres tema (et af de seks ovenstående temaer) og udarbejder eksempler på mål, metoder og aktiviteter inden for læreplanstemaerne, i forhold til at det kan understøtte medborgerskabsudvikling hos børn

Opsamling/produkt

- Gruppernes forslag til at arbejde med demokrati i de pædagogiske læreplaner fremlægges på holdet og drøftes.

Idé 8: Medborgerskab i forskellige institutioner**Formål**

- At de studerende får kendskab til institutioners værdigrundlag
- At de studerende bliver i stand til at bruge og inddrage institutioners hjemmesider i deres pædagogiske arbejde med forskellige brugere for at fremme brugernes medbestemmelse.

Forberedelse

- Inden praktik læser de studerende praktikinstitutionens hjemmeside. Hvilke værdier findes beskrevet her? Har værdierne relation til medborgerskab og demokrati? Hvordan?
- De studerende danner studiegrupper og udarbejder en række spørgsmål til institutionens personale, brugere og pårørende om værdierne, og hvordan de oplever, at de kommer til udtryk i dagligdagen.

Fremgangsmåde

- Interview personale om institutionens værdigrundlag
- Interview også brugere og pårørende
- Lav en PowerPoint-præsentation og læg den ind på en fælles platform på internettet.

Marc har været i praktik i en fritidsklub og undersøgt klubbens mål og værdier.

Klubbens mål

- ☐ Den står som et fristed for områdets unge mennesker
- ☐ Den står for en mobbe fri zone
- ☐ Udvikling af den kreative side
- ☐ Social og kulturel kompetencer
- ☐ Særlig forpligtelse for udsatte unge

Ideer til indførelse af medborgerskab

- ☐ Som beskrevet er der lavet mange ting som gør at man bliver indblandet i samfundet, der er mange sociale arrangementer og der bliver snakket om forskellige ting som sker i samfundet. Klubben har også et møde hver fredag hvor børnene kan komme til forslag hvad der skal ske i klubben, de har også en forslagskasse hvordan man kan forbedre klubben så derved kommer det demokratiske også ind i klubben
- ☐ Men ting man mere kunne gøre var at tage ud til forskellige (højtider)
- ☐ F.eks. Grundlovsdag, Sankthans fest (Før sankthans fest) men andre har de med som fastelavnens fest
- ☐ Men ellers vil jeg sige at klubben i forvejen har haft en masse ideer til og gøre de unge til medborgere, ved at de styrker deres selvstændighed men samme deres oplysning og samfundet og derved skaber en opfattelse af deres pligt og indflydelse som demokratiske individer

Line og Lea har været i praktik i en børnehaveklasse og undersøgt, hvordan medborgerskab genfindes i skolens værdisæt.

HVAD ER MEDBORGERSKAB?

MEDBORGERSKAB (Active citizenship) Rettigheder/pligter Identitet/værdier/ Religion som menings- og handlingshorisont (individuel engagement og værdigrundlag)	MEDBESTEMMELSE "Dagtilbud skal give børn medbestemmelse, medansvar og forståelse for demokrati. Dagtil-bud skal som led heri bidrage til at udvikle børns selvstændighed, evner til at indgå i forpligtende fællesskaber og samhørighed med og integration i det danske samfund." <small>Dagtilbudsloven af 1991 (11. april) 2. stk. 4 - Formål: pædagogisk handling, opretholdelse børnemiljøet og m.v. af omsorg for dagtilbud</small>
---	--

NORDRE SKOLE - BRAMMING - 0. KLASSE

Skolens værdigrundlag:

- ☐ **Trivsel:** at alle børn som voksne føler sig værdsat.
- ☐ **Selvverd:** at alle bliver bevidste om egne stærke sider.
- ☐ **Ansvarlighed:** at den enkelte tager ansvar for egen læring og adfærd, accepterer fælles spilleregler og besidder en naturlig respekt for andre og de omgivelser, vi færdes i.
- ☐ **Udvikling:** at prioritere et højt fagligt niveau og et engagerende kreativt miljø.
- ☐ **Kulturel bevidsthed:** at vægte gode traditioner, kunstnerisk udfoldelse og kulturelle værdier.

MEDBORGERSKAB I INSTITUTIONERNE

- ☐ Selvbestemmelse i forhold til fri leg
- ☐ Demokrati
- ☐ Ansvarlighed
- ☐ Tilpasning, tolerance og social forståelse/læring
- ☐ Kulturel forståelse
- ☐ Individualitet og selvverd

Opsamling/produkt

- Studiegrupperne præsenterer PowerPoint-præsentationerne for hinanden
- De studerende sammenligner institutionernes værdier. Hvilke ligheder og forskelle kan I finde? Hvordan vil I forklare disse ligheder og forskelle?

Idé 9: Forskellighed som ressource

Formål

- At de studerende får indsigt i samfundets kulturelle og religiøse mangfoldighed
- At de studerende reflekterer over, hvordan brugerne og deres kulturelle og religiøse baggrunde kan inddrages i et inkluderende pædagogisk arbejde.

Forberedelse

- De studerende udvælger en institution og undersøger, hvilke kulturer og religioner brugerne (børn og deres forældre) tilhører
- De studerende læser om disse kulturer og/eller religioner
- De studerende læser også om interviewmetoder.

Fremgangsmåde

- De studerende udarbejder interview af institutionens brugere om brugernes forslag til, hvad institutionen kan gøre for at værdsætte og anerkende alle brugere, hvad angår kultur og religion
- Skabe synlighed om forskellige kulturer. Synligheden kan antage mange former. Der kan for eksempel være udklædningsstøj til børnene fra forskellige lande, kulturer og religioner. Der kan også være et legetøjskøkken med køkkenservice, som anvendes i børnenes hjem, for eksempel kinesiske spiseskåle, tyrkisk kaffekande osv. Der kan også være dukker med forskellige hudfarver.

Opsamling/produkt

- Efter interviewene og bearbejdningen af dem taler I med institutionens ledelse om institutionens strategi i forhold til at praktisere en inkluderende og anerkendende pædagogik. I en sådan pædagogik vil alle kulturer og religioner, som er repræsenteret i institutionen via brugerne, være synlige.

<http://www.persona-doll-training.org/ukhome.html>

<http://www.persona-doll-training.org/ukhome.html>

Idé 10: Medborgerskab på internettet

Formål

- At de studerende bliver i stand til at skelne mellem forskellige måder at forholde sig til medborgerskab og demokrati på
- At de studerende får kendskab til forskellige måder at tænke medborgerskab på.

Forberedelse

- De studerende danner sig et overblik over og læser udvalgte dele af hjemmesider om medborgerskab fra for eksempel Tyskland og England
- De studerende skal orientere sig internationalt, da hjemmesider fra andre lande kan bidrage med informationer, materialer og øvelser for for eksempel interkulturel forståelse.

Foto: Hans Krab Koed

Eksempler på hjemmesider i Danmark og i udlandet

På Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integrations hjemmeside findes information om vigtige emner såsom ligebehandling, beskyttelse mod diskrimination, indsats mod racisme og viden om fællesskab og forebyggelse af radikaliserings.

Man kan også bruge internettet til at komme i kontakt med pædagogiske organisationer og dermed emner, som har relevans for den pædagogiske profession.

<http://www.stolpersteine.com/DE/start.html>

Se www.nyidanmark.dk

Også i udlandet er der inspiration at hente. Det tyske Bundesministerium har for eksempel omfattende ressourcer på hjemmesiden: Vielfalt tut gut http://www.vielfalt-tut-gut.de/content/index_ger.html

I England findes for eksempel denne hjemmeside om medborgerskab:

<http://www.teachingcitizenship.org.uk/>

Fremgangsmåde

- De studerende præsenterer udvalgte dele af hjemmesider for hinanden. Fokus skal være på, hvordan disse udvalgte dele bidrager til en konkretisering af begrebet medborgerskab
- De studerende drøfter indbyrdes, hvilken inspiration til deres pædagogiske virke de kan hente på disse hjemmesider. Husk at begrunde argumenter.

Opsamling/produkt

- De studerende laver plancher med eksempler på, hvordan der kan arbejdes med medborgerskab i institutioner for børn og unge.

Ideer til børnehaver og børnehaveklasser

Idé 11: Venskab

Formål

- At børn får indsigt i venskabers betydning og gøres bevidste om, at det er godt at hjælpe hinanden
- At børn får forståelse for venskabers værdier.

Forberedelse

- Den studerende finder en historie om venskab, for eksempel en fabel eller et eventyr.
- Søg eventuelt efter fabler på for eksempel <http://www.emu.dk/elever7-10/fag/dan/emner/genrer/fabel.html>
- Den studerende øver sig på at læse historien højt eller genfortælle den frit
- Den studerende indretter et lokale til fortælling med puder, stearinlys og eventuelt musik.

Fremgangsmåde

- Historien læses op eller fortælles frit for børnene
- Den studerende kan også opføre historien som dukkespil for børnene.

Opsamling/produkt

- Efterfølgende har pædagogen en samtale med børnene om, hvad et venskab betyder
- Her kan der tales om værdier såsom tillid eller hjælpsomhed.

Eksempel på en fabel: "Løven og musen"

Engang da en stor løve lå og sov i sin hule, blev den vækket af en mus, som løb over dens snude. Løven lagde sin pote over det lille dyr og skulle lige til at æde den, da musen sagde: Spar mit liv kære løve. En dag kan jeg måske hjælpe dig. Løven lo, men slap musen. - Hvordan kan sådan en lille mus nogensinde hjælpe en stor løve? sagde den. Nogen tid efter var løven på jagt i skoven. Her blev den fanget i et net, som nogle jægere havde sat op. Den slog om sig med poterne, men da den ikke kunne komme løs, brølede den højt. Musen genkendte løvens stemme og løb hen til den. Straks begyndte den at gnave rebene over, og det varede ikke ret længe, før løven igen var fri. - Der kan du se, sagde musen. - Selv en lille mus kan komme en stor og mægtig løve til hjælp.

Idé 12: Dans, dialog og konflikthåndtering

Formål

- At børn og unge opnår erfaring med dans og dialog som middel til konflikthåndtering
- At børn og unge opnår større kropsbevidsthed.

Forberedelse

- Den studerende søger information om dans og dialog som midler til konflikthåndtering.
- Den studerende søger endvidere information om forskellige danse på internettet
- Den studerende får om nødvendigt et kort kursus i konflikthåndtering og/eller i den dans, som hun/han vil anvende
- Den studerende planlægger et forløb med børn/unge, hvor dans, dialog og konflikthåndtering kombineres.

Dans og dialog som redskab til konflikthåndtering

I to modtagelsesklasser i København er dans og dialog blevet anvendt som redskab til konflikthåndtering. Målet med projektet var at udvikle elevernes sprog – både det verbale og nonverbale – til at kunne deltage i demokratiske beslutningsprocesser og konfliktløsning. Emnerne var børnenes egne selvoplevede konflikter.

Danseforløbet blev skabt over temaet: ven – måske ven – uven og omvendt. Det svære er ikke at spejle aggression med aggression, men at vende aggression til imødekommenhed. Det var forholdsvis let for eleverne at vise disse positioner, men det verbale sprog var nødvendigt, når en konflikt skulle nedtrappes, og der skulle spørges ind til et problem. Med kropssproget kan man vise og afsløre følelser, men man kan ikke reflektere med kropssproget.

Det, eleverne især fik trænet under den verbal-sproglige del, var at stille åbne spørgsmål og undlade at komme med vurderinger og anklager. Mange konflikter opstår alene ud fra dårlig kommunikation og misforståelser. Derfor er det centralt, at eleverne lærer at turde spørge åbent: Hvorfor siger du sådan? Det forstår jeg ikke helt? Undskyld, jeg hørte ikke lige, hvad du sagde? Det var i begyndelsen meget svært for eleverne – ikke så meget fordi de endnu ikke kunne så meget dansk sprog, men mere fordi de forventede, at lærerne fortalte dem, hvad de skulle sige og gøre. Det var derfor et vigtigt mål at lære at turde bruge den åbne dialog.

Fordomme og manglende gensidig tillid om hinanden fører til en hurtig polarisering eller konfliktoptrapning. Det er derfor vigtigt med en læring, der fremmer åbenhed og tillid. Eleverne fik med dette projekt verbale- og kropssproglige redskaber til dette.

Fra <http://udd.uvm.dk/200306/udd200306-06.htm?menuid=4515>

Fremgangsmåde

- De studerende gennemfører et forløb som oven for beskrevet med børn/unge
- Forløbet tager udgangspunkt i børnenes/de unges selvoplevede konflikter.

Opsamling/produkt

- Der afsluttes med en fælles samtale om forskellen på verbal og nonverbal kommunikation
- Er der forskelle/ligheder eller fordele/ulemper ved de to former?
- Deltagerne begrundere deres argumenter i samtalen.

Idé 13: Kend dit lokalområde

Formål

- At børn kan finde rundt i deres by/lokalområde og få et fysisk og begrebsmæssigt kendskab til forskellige offentlige institutioner med betydningsfulde funktioner for samfundet
- At blive stedkendt i lokalområdet.

Forberedelse

- Den studerende planlægger en vandring rundt i lokalområdet og udvælger centrale steder, børnene skal besøge. Det kan eksempelvis være rådhus, sygehus, togstation, bibliotek, busterminal, brandstation, posthus eller et andet offentligt sted. Muligheden for at benytte forældre, der eventuelt arbejder et af de pågældende steder og dermed kan fortælle om deres job, kan undersøges og aftales på forhånd
- Et stort kort med gader tegnes på en enkel og stiliseret måde. Herpå placeres billeder af de steder, turen går til. Kortet lamineres eller fremstilles i kraftigt materiale. Små figurer af mennesker kan eventuelt benyttes
- Den studerende forbereder, hvilke betydningsbærende ord og begreber de vil benytte, for eksempel rådhus (borgmester – borger), brandstation (brandbil – udrykning), sygehus (ambulance – læge – indsprøjtning)
- Kamera og mappe anskaffes.

Fremgangsmåde

- Børnene forberedes på turen ved at se på kortet og “gå turen”, mens den studerende taler med børnene om, hvad de skal se, hvordan stederne ser ud, hvem der arbejder der, hvad de laver og hvordan de hjælper andre i samfundet
- Den studerende udvælger på forhånd nogle centrale ord, som bruges og gentages, så børnene kan lytte, lære, genkende og benytte dem. Herved får børnene nogle forventninger til, hvad der skal ske, og de får en forståelse i form af indre billeder, begreber og nye ord
- Ved de udvalgte steder kan børnene møde forskellige personer, eller de kan komme ind og se bygningerne indefra. Den studerende taler med børnene om, hvad de ser, og er opmærksom på at bruge og gentage de forberedte ord og begreber. Den studerende planlægger sammen med børnene, hvilke billeder der skal tages til mappen.

Opsamling/produkt

- Billederne lamineres og sættes i en mappe, som gøres tilgængelig for børnene. Under billederne skrives centrale ord. Mappen benyttes efterfølgende som billed- og samtalebog af den studerende og børnene i fælles genkaldelse af turen. Bogen kan også lånes af forældre
- Den studerende kan i samtalen evaluere, om børnene har lært nyt ved at lytte til deres brug af ord og begreber.

Idé 14: Fester og højtider

Formål

- At børn og unge får erfaring med og respekt for forskellige måder at markere forskellige kulturelle fester og religiøse højtider
- At børn og unge får kendskab til og respekt for kulturel mangfoldighed.

Forberedelse

- Den studerende undersøger, hvilke kulturelle fester og religiøse højtider der fejres i brugernes hjem: Spørg børnene selv og deres forældre. Den studerende kan eventuelt også orientere sig på <http://www.studienet.dk/Opgaver/FESTER-OG-HELLIGDAGE-10011.aspx>
- Den studerende finder i samarbejde med forældrene ud af, hvordan institutionen kan inddrage disse fester og højtider, så alle børn føler sig hjemme og inkluderet i institutionen
- Den studerende læser om brugernes forskellige kulturelle og religiøse baggrunde
- Den studerende kan vise interesse for børnenes baggrund og familiehistorie. En sådan interesse kan generere et medansvar fra forældre, hvilket får hverdagen til at fungere bedre i institutionerne.

Fremgangsmåde

- Barnet opfordres til at medbringe en genstand fra barnets hjem. Denne genstand skal betyde noget særligt for det enkelte barn og have relation til højtiden
- Ved hjælp af genstanden fortæller barnet de andre børn, hvad den bruges til. Barnet fortæller også, hvordan højtiden fejres i hjemmet eller i en religiøs institution som for eksempel en kirke eller en moské
- Hvert barn tegner det bedste ved dets religiøse fest.

Opsamling/produkt

- Udstilling af tegninger i institutionen sammen med talebøller med barnets navn og udsagn om begivenheden.

Idé 15: Flag og symboler

Formål

- At bidrage til udvikling af børns selvværd og gensidige anerkendelse af forskellighed
- At muliggøre refleksion over nationale og kulturelle flag og symboler
- At opmuntre til refleksion over personlige og fælles værdier.

Forberedelse

- Den studerende finder inspiration til arbejdet med lag og symboler. Se for eksempel <http://www.informationsportalen.dk/artikelarkiv/artikler/art1017.htm> og <http://www.flags.net/>

- Den studerende anskaffer eksempler på flag fra forskellige lande, gerne flag, som er inddelt på forskellige måder. For eksempel er det danske, det japanske og det sudanesiske flag inddelt i forskellige felter og har symboler, mens EU-flaget kun har symboler
- Den studerende kan eventuelt læse om reglerne for officielle flagdage
- Hvis nogle børn har rødder i andre lande, bør disse landes flag også anskaffes og medbringes af pædagogen
- Der anskaffes A4 papir og farver.

Fremgangsmåde

- Vis børnene eksempler på flag fra forskellige lande
- Tal om symboler på flagene. Hvad betyder symbolerne?
- Hvert barn tegner sit eget personlige flag – for eksempel med felter og symboler fra naturen eller symboler på mennesker, dyr eller ting, som er vigtige for dem.

Opsamling/produkt

- Samtaler om, hvorfor man bruger flag
- Hvert barn fortæller de andre børn om sit flag og symbolerne på det
- Børnenes flag udstilles i institutionen.

Idé 16: Identitetsdukker

Formål

- At udvikle selvværd, empati og respekt for andre
- At lære om forskelligheder af for eksempel social, kulturel, religiøs eller fysisk art
- At respektere børn fra kulturer, som er forskellige fra ens egen kultur
- At få børn til at føle sig veltilpasse med egen identitet (for eksempel socialgruppe, etnicitet, nationalitet, kultur, religion, handicap).

Forberedelse

- Lav en eller flere dukker. Hver dukke skal være cirka 70 cm høj og have en realistisk hud- og øjenfarve og hår- og tøjstil, som passer til den etniske gruppe og identitet, du vælger at give dukken. Den skal både være påklædt og have sko på
- Persona dukker kan også købes på internettet
- Hver dukke skal have sin egen identitet og historie. Den præsenteres fortløbende gennem en periode af en pædagog. Én dukke kan for eksempel være Mahmud fra Afghanistan, som er flygtet fra krig sammen med sin familie. Præsentationen og inddragelsen af Mahmud i institutionens dagligdag sammen med alle børnene – for eksempel ved fællessamlinger – vil give indblik i, hvordan det føles at være Mahmud og skulle tilpasse sig forandringer og nye omgivelser. Alt efter hvilken historie man vælger at give dukken, kan der sættes fokus på værdier som frihed, lighed, fællesskab, retfærdighed osv.
- Dukken kan på forskellige måder blive en rollemodel for børnene og hjælpe dem til at udvikle egen identitet i samspil med andre såvel som med dukken

Eksempler på dukker. Fotos er fra: www.persona-doll-training.org/ukhome.html

Giv en dukke profil

- Navn: .....
- Køn: .....
- Land: .....
- Sprog: .....
- Familieforhold: .....
- Social baggrund (for eksempel flygtning eller indvandrer): .....
- Socialklasse (lavere/middel/højere): .....
- Fysisk tilstand (eventuelt handicapet): .....
- Dominerende følelser: .....
- Daglige rutiner: .....
- Fritidsaktiviteter: .....
- Kan lide/kan ikke lide: .....
- Livret: .....
- Værdier: .....
- Psykologiske kvaliteter: .....
- Talenter: .....
- Har problemer med (for eksempel afsavn, ensomhed eller andet): .....
- Er ansvarlig for (for eksempel et dyr): .....
- Drømmer om: .....

Fremgangsmåde

- Præsenter dukken for børnene ved en fællessamling
- Dukkens historie fortælles, og der fremhæves en særlig hændelse, som dukken har oplevet
- Tal med børnene om dukkens historie og den særlige hændelse. Stil åbne spørgsmål til børnene, om hvordan dukken mon har det, om vi kender det fra os selv, og hvad vi kan gøre for den.

Opsamling/produkt

- Alle børn tager afsked med dukken, inden den går igen
- Dukken kan for eksempel komme på genbesøg ved fællessamlinger, under fri leg eller andre aktiviteter
Som pædagog kan det være en fordel at lave en individuel opsamling på arbejdet med identitetsdukker – eventuelt sammen med kolleger. Anvend for eksempel disse spørgsmål: Kunne du lide at arbejde med dukken? Hvorfor/hvorfor ikke?
- Hvordan vil du bruge en dukke i det fremtidige arbejde med børnene?
- Hvilken profil vil du give en fremtidig dukke og hvorfor?

Eksempler på dukker. Fotos er fra:
www.persona-doll-training.org/ukhome.html

Idé 17: At være sig selv**Formål**

- At lære børn at spejle sig selv i andre og andre i sig selv i et fællesskab
- At styrke børns refleksion over egen og andres identitet
- At lære børn at tage kritisk stilling til udsagn om hinanden.

Forberedelse

- Tænk selv over udsagnene, der skal arbejdes med
- Tal eventuelt med en eller flere kolleger om dem
- Den studerende kan også forberede hjælpespørgsmål til de udsagn, der skal arbejdes med.

Fremgangsmåde

- Den studerende sætter sig i en rundkreds med børnene
- Lad børnene tage stilling til følgende udsagn:
  - Jeg er mig selv, selv om jeg får et andet navn
  - Jeg er mig selv, selv om jeg bliver skaldet

- Jeg er mig selv, selv om jeg får en anden hudfarve
- Jeg er mig selv, selv om jeg mister et ben
- Jeg er mig selv, selv om jeg flytter til et andet sted
- Jeg er mig selv, selv om jeg bliver otte år
- Lad for eksempel de børn, som er enige, rejse sig op. Husk at bede dem argumentere for deres mening
- Derpå kan de børn, som er uenige, rejse sig op og argumentere.

Opsamling/produkt

- Tal afslutningsvis om, hvordan det føles at være “mig selv”
- Lav taleboblere med børnenes udsagn herom
- Husk et billede af barnet og barnets navn i hver taleboble.

Idé 18: Inderst inde**Formål**

- At børn ser, at vi er forskellige, men også at vi er ens.

Forberedelse

- Anskaf æg i forskellige farver og med forskellige former og en skål.

Fremgangsmåde

- Den studerende taler med børnene om, hvordan alle mennesker er ens (alle har to øjne, en næse, en mund, hår osv.)
- Tal også om, hvordan vi er forskellige (der findes forskellige øjenfarver, forskellige højder, forskellige hårlængder, glat hår, krøllet hår osv.)
- Vis børnene æggene og tal om, hvordan æggene er forskellige (farver, former)
- Slå æggene ud i skålen og vis dem skålen: Kan børnene nu udpege, hvilket æg der var brunt, hvidt, ovalt eller helt rundt? Det vil de ikke kunne
- Det kan være en fordel at slå æggene ud oppe over børnenes øjenhøjde, da nogle børn ellers vil kunne udpege netop dét æg, de havde deres øjne fæstnet på.

Opsamling/produkt

- Tal med børnene om, at selv om mennesker ser forskellige ud, er alle ens indvendig. Vi er for eksempel alle i stand til at føle glæde, vrede, sorg og frygt
- Læs afslutningsvis en historie, som handler om en universel følelse, alle kan genkende.

Idé 19: "Lille" grundlovsdag – børnenes grundlovsdag

Formål

- At børn oplever at være en del af et samfund med demokratiske værdier
- At børn erfarer, at disse værdier er betydningsfulde for, at alle føler sig hjemme og anerkendt i fællesskabet
- At børn erfarer, at alle børn har ret til fællesskaber.

Forberedelse

- Den studerende finder information og læser om grundlovsdag og "lille" grundlovsdag (4. juni):
- Den studerende forbereder en deltagelse med børnene i et arrangement på "lille" grundlovsdag i lokalområdet
- Hvis der ikke er et lokalt arrangement denne dag, kan den studerende kontakte de kommunale myndigheder og anmode om at komme med i planlægningen af dagen.

Fremgangsmåde

- Udflugt til arrangement på "lille" grundlovsdag med børn.

Opsamling/produkt

- Tal bagefter med børnene om deres oplevelser på udflugten.

Information om "lille" grundlovsdag

I 1996 besluttede en række fagforeninger og organisationer med interesse for børneområdet, at den 4. juni skulle være "lille" grundlovsdag. "Lille", fordi det er dagen før grundlovsdag – ligesom lille juleaften er dagen før juleaften, men også som markering af, at det er de små – børnene – det handler om. På grundlovsdag markerer vi de rettigheder, vi har som borgere i Danmark – på samme måde markerer "lille" grundlovsdag børns rettigheder i samfundet.

Der finder en række lokale børnefester sted rundt om i landet den 4. juni, som markerer "lille" grundlovsdag. Se <http://boernenesgrundlovsdag.dk/>
<http://www.boernenesgrundlovsdag.dk/arrangementer%20gennem%20arene.pdf>

Idé 20: På tur til religiøse steder

Formål

- At børn får indsigt i samfundets religiøse mangfoldighed
- At børn lærer om hinandens religioner.

Forberedelse

- Den studerende finder et religiøst sted i nærmiljøet
- Lav en aftale om besøg med den religiøse institution, som ejer stedet
- For at forebygge misforståelser kan der forinden tales med institutionen om, at besøgets formål er at opnå kendskab til, men ikke at deltage i religiøse ritualer eller forkyndelse
- Sørg for inden ekskursionen at få forældres samtykke til, at børnene må deltage i en ekskursion til en religiøs institution.

Fremgangsmåde

- Lad børnene se, hvordan forskellige institutioner er indrettet, og tal med dem om det, de ser. Hvilken udsmykning er der? Hvad symboliserer den?
- Hvornår kommer folk til dette sted? Hvad laver de her – og hvorfor?
- Lad børnene tegne, skrive eller på anden måde give udtryk for, hvad de har set på stedet
- Hvis børnene har været på besøg i en moské, kan der for eksempel være blevet taget fotos af inskriptioner med arabisk skrift, som børnene selv kan tegne og skrive. Hvis de har været på besøg i en kirke, kan der for eksempel være taget fotos af alterområdet, som børnene selv kan tegne. De kan også blot gengive, hvad de har set, ud fra hukommelsen
- Vær opmærksom på, at nogle forældre og børn ikke vil bryde sig om at afbilde Gud.

Opsamling/produkt

- Billeder og børnenes tegninger hænges op på en væg eller samles i en bog
- Billeder og tegninger kan sammenlignes, for eksempel prædikestole, alter og udsmykning
- Hvis børnene har været på besøg i mere end én religiøs institution, kan I sammen tale om ligheder og forskelle i måden at indrette stederne på.

*Foto fra marrokansk have i et lokalområde i London.
Den marrokanske have er et af de religiøse steder, som daginstitutioner i lokalområdet besøger.
(Foto: Hans Krab Koed)*

Idé 21: En dag for børn, forældre og personale

Formål

- At skabe en åben institution, som anerkender og inkluderer alle parter for barnet
- At fremme aktiv deltagelse i institutionens liv
- At etablere aktiv kommunikation mellem personale og forældre.

Forberedelse

- Den studerende hjælper med til forberedelse af aktiviteter i institutionen, som forældre og børn kan lave sammen
- Hvis der skal serveres mad og drikke, så undersøg, om der i nogle familier findes særlige spiseregler
- Sørg for en tolk, i tilfælde hvor forældre taler meget lidt eller intet dansk.

Fremgangsmåde

- Forældre og børn laver aktiviteter sammen, som ligner dagligdagens aktiviteter i institutionen
- Sørg samtidig for en aktiv kommunikation mellem forældre og personale, så samtalen går begge veje
- Giv forældrene mulighed for at stille spørgsmål. Ligesom det er vigtigt, at børn føler sig set og hørt, er det også vigtigt, at forældre føler sig set og hørt, hvad angår deres ønsker om institutionens traditioner og daglige praksis
- Hvis personale og forældre ikke taler samme sprog, kan barnets tegninger eller andre produkter anvendes som led i en ikke-sproglig kommunikation.

Opsamling/produkt

- Husk at påskønne samarbejdet med forældrene om børnene. Forældre er vigtige partnere og en ressource for institutionens arbejde
- Hvis børn og forældre har lavet nogle produkter, udstilles alle disse produkter i institutionen.

Ideer til SFO, klub og fritidstilbud

Idé 22: Billedcollage: Mine danmarksbilleder

Formål

- At få indsigt i Danmarks og dansk kulturs mange forskellige historier
- At give børn og unge mulighed for at se deres liv som en del af et større fællesskab.

Forberedelse

- Den studerende læser om kunstneren Bjørn Nørgaard
- Den studerende studerer Bjørn Nørgaards værk *Gobelinertil Danmarks dronning* på kunstnerens hjemmeside eller køber en bog eller cd-rom med dem
- Den studerende skaffer store ark karton eller lignende
- Den studerende skaffer materialer i form af aviser, ugeblade, reklamer, fotos, farver, tekstiler m.m. Deltagerne skaffer også selv aviser, ugeblade, reklamer, henter fotos på internettet (hvorfra de kan printes) og medbringer egne fotos, tekstiler og lignende.

Fremgangsmåde

- Den studerende fortæller om Bjørn Nørgaard som kunstner, inddrag for eksempel hans hesteofring
- Den studerende viser deltagerne Nørgaards værk *Gobelinertil Danmarks dronning*
- Hvis I bor i nærheden, kan I se gobelinerne på Christiansborg Slot i København
- Pædagogen fortæller om opbygningen af værket som collage omkranset af en bort med et persongalleri
- Deltagerne opfordres til at hente inspiration fra Nørgaards værk til fremstilling af deres egne danmarksbilleder
- Den studerende samtaler med deltagerne om deres ideer til egne danmarksbilleder:
  - Hvilken komposition vil de vælge?
  - Hvilke motiver?
  - Hvilke billeder anser de for vigtige i deres egen livshistorie?
  - Hvilke begivenheder og personer har haft eller har stor betydning i deres liv?
Det kan være begivenheder og personer tæt på dem, men det kan også være offentlige (historiske, politiske, religiøse) begivenheder eller personer, som skildrer og præger den tid, vi alle lever i
- Deltagerne producerer deres danmarksbilleder
- Den studerende støtter med interesse, spørgsmål og ideer, som udfordrer deltagerne.

<https://www.google.dk/search?q=bj%C3%B8rn+n%C3%B8rgaard+gobelinertil+danmarks+dronning&hl=da&tbo=u&tbm=isch&source=univ&sa=X&ei=98MUUZWXBY3dsgbkx4HgCA&sqi=2&ved=0CDAQsAQ&biw=1219&bih=826>

Opsamling/produkt

- Den studerende arrangerer sammen med deltagerne en fernisering
- Der inviteres gæster
- Danmarksbillederne sættes op
- Den studerende åbner udstillingen
- Danmarksbillederne præsenteres af deltagerne selv.

Idé 23: Skak og demokratispil**Formål**

- At unge får mulighed for at opleve, at deltagelse i spil kan skabe venskaber
- At unge lærer at omgås hinanden ved hjælp af regler i fællesskaber.

Forberedelse

- Den studerende henter inspiration til skakspil på internettet, for eksempel hos Dansk Skoleskak <http://www.skoleskak.dk/>
- Den studerende henter også inspiration til forskellige demokratispil på internettet. For eksempel http://klim.dk/bog/Medborgerskab_paa_spil.htm og på http://www.nyidanmark.dk/da-dk/Integration/demokratisk_faellesskab_og_forebyggelse_af_radikalisering/vaerktoejskassen/undervisning.htm
- Den studerende skaffer sammen med institutionens pædagoger de relevante spil eller internetadgang hertil.

Fremgangsmåde

- Den studerende præsenterer spillet og dets regler for de unge, hjælper dem i gang og giver vejledning undervejs i spillet.

Opsamling/produkt

- Den studerende sørger eventuelt for, at der er belønninger til såvel vindere som tabere
- Den studerende og de unge har en samtale om, hvilke regler der var vigtige i spillet. Kan vi spille spil uden regler? Kan vi lave spillets regler om? Hvad vil der så ske?

Idé 24: Sportsbegivenhed**Formål**

- At unge får erfaring med deltagelse i fællesskaber
- At unge lærer at indgå i fællesskaber med regler.

Forberedelse

- Den studerende organiserer klubbens sportsbegivenhed (eventuelt et mini OL) og finder en dato
- Den studerende gør reklame for klubbens begivenhed og inviterer gæster, for eksempel forældre og søskende
- Den studerende træner sportsdisciplinen med deltagerne
- Børnene involveres i at lave medaljer, certifikater og udsmykning til pladsen, hvor sportsbegivenheden skal foregå

Fremgangsmåde

- Den studerende præsenterer de udvalgte sportsgrene
- Sportsbegivenheden afholdes med inviterede gæster som tilskuere
- Den studerende sørger også for, at nogle tager fotos af begivenheden
- Den studerende sørger desuden for, at der er belønninger til både vindere og tabere.

Opsamling/produkt

- Deltagerne laver en billedcollage om begivenheden, som hænges op i institutionen.

Idé 25: Fairplay**Formål**

- At børn og unge reflekterer over etik og moral
- At børn og unge forstår og kan praktisere retfærdighed
- At børn og unge lærer at mestre regler i fællesskaber.

Forberedelse

- Forbered et fysisk spil med regler (for eksempel et boldspil).

Fremgangsmåde

- Før spillet har den studerende og børnene en samtale om fairplay. Begrebet fairplay handler om, at spil skal foregå på en god og retfærdig måde, så alle deltagere har lige stor chance for at vinde. Ofte indeles deltagerne efter størrelse, så man for eksempel ikke skal konkurrere med nogen, som er væsentligt større end én selv. Der er konkurrence på lige vilkår, når reglerne er ens for alle, når alle respekterer dommerens afgørelser og opfører sig pænt over for modstanderen
- Samtalen med deltagerne kan handle om, hvornår et spil er retfærdigt? Hvad er vigtigst: At spille eller at nå et bestemt resultat? Begrund svarene.

Opsamling/produkt

Efter spillet kan der være en samtale om følgende spørgsmål:

- Kunne vi alle lide at deltage i spillet? Hvorfor/hvorfor ikke?
- Var vi gode til at samarbejde? Hvorfor/hvorfor ikke?
- Var spillet retfærdigt?
- Vil I gerne ændre på nogle af spillets regler? I så fald hvilke og hvorfor?
- Snyd er bevidste brud på regler og moral. Giv eksempler på snyd i sport
- Hvilke motiver til snyd kan spillere have?
- Hvordan føles det at snyde?
- Hvad kan der ske, når snyd opdages?

Idé 26: Besøg på arbejdspladser**Formål**

- At børn og unge får mulighed for at se forskellige arbejdspladser og få indsigt i nogle af de arbejdsgange, som ligger bag genkendelige funktioner i hverdagen.

Forberedelse

- Den studerende taler med forældrene eller skriver et brev, hvori det forklares, hvad formålet med besøgene er. Forældrene opfordres til at melde tilbage, om deres arbejdssted vil være egnet til besøg, det vil sige, om det er relevant, om arbejdsstedet kan modtage børnene, vise dem rundt og fortælle dem om stedet
- Den studerende udvælger i fællesskab med de øvrige pædagoger to-tre forskelligartede arbejdspladser – helst i lokalområdet – hvor børnene kan se nogle af de funktioner, der har betydning i forhold til deres hverdag og samfundet. Det kan være en gård, et bageri, et værksted, en større virksomhed, kommunen, et kirkekontor, en politistation, et sygehus eller noget helt tredje
- Den studerende aftaler med stedet, hvad børnene kan få lov at se, prøve og spørge om.

Fremgangsmåde

- *Føraktiviteter:* Den studerende forbereder børnene ved at fortælle om den arbejdsplads, de skal besøge, og om, hvordan man forventes at opføre sig som gæst.
- Børnene forbereder spørgsmål, de gerne vil have svar på. Det kan både være spørgsmål til funktioner på arbejdspladsen (informationer) og mere personlige spørgsmål til den person, der arbejder der.
- Den studerende drøfter med børnene, hvordan de kan spørge, hvordan de kan indlede deres spørgsmål, hvordan man lytter og tilkendegiver, om man har forstået svaret, og hvilke ord der signalerer høflighed. Spørgsmålene skrives ned og fordeles mellem børnene, så alle børnene kommer til orde.
- Den studerende forbereder et ark, hvorpå spørgsmålene står, og hvor der også er plads til at skrive små notater til iagttagelser – både til svarene og til personlige indtryk.
- *Aktiviteten:* Under selve besøget udfylder børnene arket med notater. Der tages billeder af udvalgte situationer.
- *Efteraktiviteter:* Den studerende og børnene/de unge fremstiller en mappe med forside og med billeder og notater fra besøget. Mappen kan eventuelt kopieres og sendes til arbejdspladsen som tak for besøget.

Opsamling/produkt

- For hvert besøg vil der være en mappe med billeder og notater. Mapperne danner udgangspunkt for samtaler om arbejdspladser og samfundsinstitutioner. Mapperne kan løbende suppleres med nye besøge.

Idé 27: Hilsemåder**Formål**

- At få indblik i forskellige kulturers praksis
- At vise interesse for hinandens kulturer med henblik på gensidig værdsættelse og anerkendelse
- At kunne anvende interkulturel kommunikation.

Forberedelse

- Den studerende får brug for musik og børn og unge fra kulturer med forskellige hilsemåder
- Inddrag de forskellige hilsemåder, som allerede findes blandt institutionens børn
- Inddrag også hilsemåder, som ikke allerede findes blandt institutionens børn og unge. Indhent eventuelt information herom på internettet
- Indhent også information om særlige hilsemåder for eksempel i militæret, i kongehuset og i nogle religioner, for eksempel buddhismen og jødedommen
- Husk, at selv etnisk danske børn og unge og deres familier kan anvende forskellige hilsemåder.

Fremgangsmåde

- Hver deltager viser de andre deltagere, hvordan man sædvanligvis hilser på hinanden i hans/hendes kultur
- Den studerende viser, hvordan man hilser på hinanden i andre kulturer
- Den studerende sætter musik på, og deltagerne går rundt i rummet
- Den studerende stopper musikken og siger for eksempel "hils på hinanden på fransk"
- Deltagerne hilser på hinanden på den måde, pædagogen har sagt
- Den studerende tænder og slukker for musikken og opfordrer til forskellige hilsemåder, indtil alle hilsemåder er anvendt.

Opsamling/produkt

- Den studerende fortæller om og viser særlige hilsemåder for eksempel i militæret, i kongehuset og i nogle religioner, for eksempel buddhismen
- Samtale med børnene om, hvad de forskellige hilsemåder betyder symbolsk?
- Hvad har hilsemåderne til fælles, og hvordan er de forskellige?

Idé 28: Vores sprog

Formål

- At værdsætte sproglig mangfoldighed
- At fremstille tosprogethed som en ressource for barnet og dets omgivelser
- At fremme børns og unges sproglige udvikling ved at inddrage modersmålet i livet uden for hjemmet.

Forberedelse

- Den studerende skaffer papir i forskellige farver, tusser i forskellige farver og fotos af børnene/de unge, deres forældre og eventuelle søskende.

Fremgangsmåde

- Alle børn, unge og personalet i institutionen laver deres eget udsklip
- Herpå klistrer de fotos af dem selv, deres forældre og eventuelle søskende
- De laver også talebobler for hvert familiemedlem, som oplyser om navn, og hvilke sprog personen kan tale. Det skrives på dansk og på det pågældende andet sprog
- Der kan også skrives, hvordan man siger goddag og farvel, ja og nej, tæller til ti på et sprog osv.
- For ikke-tosprogede børns og unges vedkommende vil forældrene ofte være tosprogede, og det kan også skrives i en taleboble. De fleste danskere er to- eller flersprogede, idet de taler dansk, engelsk og ofte flere sprog. Det gælder ikke kun for de fleste danskere, men for de fleste mennesker i verden: 70 procent af verdens befolkning er tosproget
- Alle deltageres bidrag hænges op på en væg.

Opsamling/produkt

- Ved at studere alle bidragene kan I finde ud af, hvem der taler de samme sprog, og hvem der for eksempel kan tale et sjældent sprog eller med en anderledes dialekt
- Deltagerne kan bede andre børn og unge, som taler andre sprog end dem selv, at lære at sige noget på deres sprog
- Herefter skrives på et stykke papir, hvor mange forskellige sprog I kan tale i jeres institution
- Dette papir placeres også på væggen
- Vis væggen til børnenes forældre, som kan opfordres til at styrke modersmålet ved at anvende det i forskellige situationer såsom ved måltider, leg, transport, læsning og sang og ved at stille åbne spørgsmål, som kræver mere end helt enkle svar.

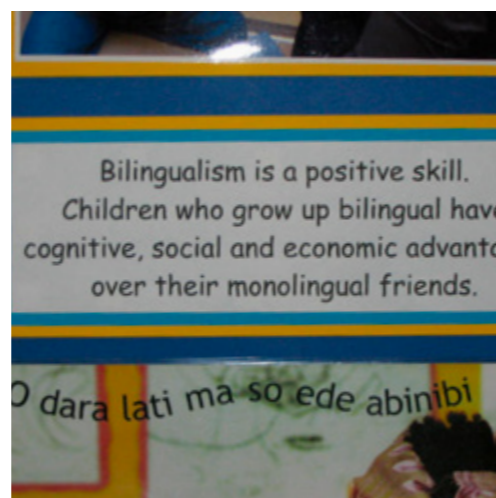

Foto: Hans Krab Koed

Idé 29: Vores helte og heltinder

Formål

- At få indsigt i medborgerskab og demokratiske værdier i praksis
- At få børn og unge til at reflektere over gode rollemodeller.

Forberedelse

- Den studerende læser om helte og heltinder. Hvad har helte til fælles? Hvilke typer findes der?

Fremgangsmåde

- Den studerende giver en introduktion til helte og heltinder og fortæller et par historier om helte og heltinder. Det kan være et oldnordisk sagn, legenden om Sankt Georg og dragen, beretninger om religiøse ledes heltegerninger, nutidens fremstillinger af for eksempel sportsstjerner eller virtuelle helte og heltinder i computerspil
- Den studerende spørger deltagerne, hvornår de har ønsket, at de kunne opføre sig ligesom en eller anden person eller gøre det samme som en eller anden person? Sådant en person kan være en helt eller heltinde
- Den studerende taler også med deltagerne om, hvilke helte og heltinder vi dyrker i vores tid? Hvilke kvaliteter har de? Hvilke kompetencer har de? Hvad har de udrettet og hvorfor? Hvem har det været til gavn for? Har de taget ansvar eller gjort noget andet positivt for andre end sig selv? Hvordan og hvorfor? Hvad kan deltagerne selv gøre af den slags handlinger?
- Deltagerne laver deres egne lister over helte og heltinder, fra berømte personer til mere personlige helte. De kan være nulevende eller afdøde
- Hver deltager laver en afbildning af en helt/heltinde, som betyder noget særligt for ham/hende
- Afbildningen kan være i form af en mandshøj skikkelse, en skulptur eller noget helt andet
- På afbildningen skrives de vigtigste kvaliteter ved helten/heltinden med ord. Disse kvaliteter kan også afbildes symbolsk, for eksempel kan at være fredelig symboliseres ved en hvid due eller et hvidt flag, mens at være modig kan symboliseres ved en løve .

Opsamling/produkt

- Samlingen af helte og heltinder studeres og sammenlignes
- Hvad har de tilfælles alle sammen? Hvordan er de forskellige?
- Svarene på disse to spørgsmål skrives på papirark, som udstilles i institutionen sammen med samlingen af helte og heltinder.

Idé 30: Danseshow

Formål

- At børn og unge får indsigt i danse som kulturel udtryksform
- At børn og unge får indsigt i danses universelle ligheder og kulturelle forskelle.

Forberedelse

- Den studerende undersøger, hvilke danse institutionens børn og unge interesserer sig for og måske allerede kan danse
- Den studerende udvælger nogle af disse danse og/eller andre populære danse, for eksempel bollywood, ragga, reggae, reggaeton, dance hall, breakdance, hip hop, house, salsa eller capoeira
- Den studerende udvælger også nogle mindre kendte danse såsom skandinaviske folkedanse eller afrikanske danse.
- Den studerende læser om dansenes historiske og kulturelle baggrund, herunder etniske, geografiske og religiøse rødder og tilhørsforhold
- Den studerende finder fotos og videoer af dansene, som kan anvendes i introduktionen af dansene for deltagerne
- Den studerende finder danseundervisere. Undersøg, om der iblandt personalet, deltagerne selv, deres forældre eller søskende findes personer, som kan undervise i udvalgte danse.

Fremgangsmåde

- Introduktion af dansenes historiske og kulturelle baggrund for børn og unge, som er interesseret i danseværkstedet
- Dansekyndige personer underviser i en periode deltagerne i de udvalgte danse
- Der planlægges, hvilket tøj deltagerne skal have på ved et show, hvor de skal danse
- Der inviteres gæster (for eksempel andre børn, unge, pædagoger, forældre, søskende) til danseshowet.

Opsamling/produkt

- Inden selve danseshowet fortæller deltagerne om dansene: Hvor og hvornår opstod dansene? I hvilken befolkningsgruppe og hvorfor? Hvor praktiseres dansene i dag?
- Danseshow.

Idé 31: Frihed, lighed og fællesskab

Formål

- At give børn og unge indsigt i demokratiske værdier
- At reflektere over egen forståelse og fortolkning af demokratiske værdier.

Forberedelse

- I får brug for store ark karton
- I får brug for aviser, ugeblade, reklamer, internettet (hvorfra der kan printes), egne og andres fotos og lignende
- I får brug for internettet til at læse om værdierne frihed, lighed og fællesskab.

Fremgangsmåde

- Den studerende fortæller deltagerne om værdierne og deres historiske baggrund
- Deltagerne finder selv mere om værdierne, for eksempel på internettet
- Deltagerne laver i grupper collager over værdierne frihed, lighed, fællesskab
- Hver collage skal fremstille ét af de tre temaer
- Fremstillingen sker under voksen supervision, så collagens indhold er overvejet og begrundet.

Opsamling/produkt

- Collagerne hænges op i institutionen
- Hver collage indeholder information om, hvilke børn og unge der har været med til at lave collagen
- Hver collage indeholder en opfordring til andre børn og unge om at spørge, hvis de vil vide mere.

Foto: Hans Krab Koed

